

MILOŠ ŠTĚDRŮ

JANÁČKOVA ÚPLNÁ NAUKA O HARMONII V NAKLADATELSTVÍ UNIVERSAL EDITION VE VÍDNI (1914—1920)

Své originální teoretické poznatky o harmonii soustředil Leoš Janáček do knih *O skladbě souzvukův a jejich spojův* (F. Urbánek, Praha 1897), *Úplná nauka o harmonii* (A. Piša, Brno 1911—1912, tamtéž ²1920).

Janáčкова snaha o prosazení vlastního teoretického díla ve vídeňském nakladatelství Universal Edition spadá do let 1914—1920. Nejprve Janáček, který tehdy ještě neměl potřebné kontakty s proslulým vídeňským nakladatelstvím, jen předběžně a prostřednictvím jiných osob sonduje možnosti zveřejnění svého díla. První německý překlad harmonie pořizuje gymnaziální profesor a Janáčkův vřelý obdivovatel Antonín Váňa.¹ Po jeho smrti (padl v první světové válce) Janáček použil tohoto překladu při dalším jednání s nakladatelstvím Universal Edition a současně pomýšlel na jeho jazykovou úpravu, kterou měl provést hodonínský hudební spisovatel a skladatel dr. Rudolf Felber. Nakladatelství Universal Edition, zastupované ředitelem Emilem Hertzkou,² projevilo o knihu zájem. Souvisí jistě s atraktivností Janáčkovy tvorby, jež se stále výrazněji po roce 1918 ve vídeňském nakladatelství prosazovala. V případě Úplné nauky o harmonii však nakonec vídeňská firma od vydání přece jen upustila, neboť jí Janáčкова teorie zřejmě připadala složitá. Je škoda, že se

¹ *Antonín Váňa* — nadšený hudebník-violoncellista, obdivovatel Janáčкова díla. Studoval v Praze a přátelsky se stýkal se svými generačními druhy z Brna L. Kunderou, H. Mrázkem a B. Kyselkou, kteří rovněž studovali v Praze. Na podzim roku 1913 účinkoval jako violoncellista na koncertě, který se uskutečnil na půdě pražské Umělecké besedy pod názvem Nejmladší Morava. Koncert připravili z díla J. Kvapila a H. Mrázka Váňovi přátelé L. Kundera a B. Kyselka. Podle pozdějších vzpomínek L. Kundery, vyslovených při spolupráci na přípravě monografie J. Vysloužila *L. Kundera (Profil umělce, pedagoga a vědce, Spisy JAMU č. 1, 1962)*, patřil A. Váňa k jednoznačným a přesvědčeným zastáncům Janáčкова díla. Zveřejněná korespondence tuto skutečnost výrazně dokresluje. Generační druhové A. Váňa, H. Mrázek a B. Kyselka padli v 1. světové válce na ruské frontě. Srovnej J. Vysloužil: *L. Kundera*, Brno 1962, s. 15, 17, 18, 21, 27.

² *Ředitel Un. Edice Hertzka* — Emil Hertzka (1869—1932), ředitel nakladatelství Universal Edition ve Vídni, za jehož éry došlo v nakladatelství k uveřejnění nejvýznamnějších děl Leoše Janáčka.

tehdy nepodařilo dílo uvést do souvislosti s ostatní německy publikovanou hudební teorií 20. let, kde mohlo velmi účinně zapůsobit.

K bližšímu osvětlení osudů Janáčkovy snahy o uvedení vlastní teorie na evropské fórum zveřejňujeme jako dokumentární materiál Janáčkovou korespondenci s vídeňským nakladatelstvím Universal Edition (dále jen UE) a s osobami jakkoliv zainteresovanými na uvedení knihy do světa německé hudební teorie. Dopisy podáváme zkráceně. Jen výjimečně jsou uveřejněny v úplnosti, a to tam, kde by zkrácení porušilo logiku textu. Jednotlivé dokumenty jsou očíslovány 1—12 a obsahují vždy signaturu, pod níž jsou uloženy v Janáčkově archívu hudebního oddělení Moravského muzea v Brně. K dokumentaci připojujeme stručné vysvětlivky.

1.

Josef Bohuslav Foerster Leoši Janáčkově 15. 7. 1913:

Miléný příteli,

srdečně Vám děkuji za doplnění Vaší knihy. Rozumí se samo sebou, že se s p. ředitelem Un. Edice Hertzkou velmi dobře znám a tolikéž, že se největší radostí doporučím mu k vydání Vaší harmonii. Prosím jen o zprávu, máte-li německý překlad hotový a je-li tomu tak, dopiši ihned do Vídně, aby se s věcí neotálelo, ale raději šla do tisku. Buďte zdrav a srdečně pozdraven

Vaším starým Foersterem

Adresa: Lovrana

Villa „Atlanta“

Připsáno Janáčkovou rukou:
odpověď 20. VII. 1913

Signatura: JA A 411

2.

Antonín Váňa Leoši Janáčkově 10. 3. 1914:

Velevážený p. řediteli!

Protože se domnívám, že budete přítomen v neděli v Praze provedení své symfonické básně,³ prosím o laskavou zprávu, zda bych se mohl s Vámi setkat a odevzdati první díl přeložené harmonie. Prosil bych totiž o některé pokyny. Nemíníte-li přijeti do Prahy, odevzdám snad o velikonočních celý překlad...

Signatura: JA A 416

3.

Antonín Váňa Leoši Janáčkově 29. 3. 1914:

Velevážený p. řediteli!

Hodlám na Květnovou neděli odpoledne přijeti do Brna. Ježto večer

³ ... své symfonické básně — rozuměj Janáčkovu balladu pro orchestr, jak zní první podtitul skladby *Šumařovo dítě* ve vydání brněnského Klubu přátel umění ke skladatelovým 60. narozeninám. A. Váňa má tedy na mysli chystané pražské provedení. Šumařovo dítě měl na koncertě České filharmonie uvést dirigent dr. V. Zemánek, jemuž byla skladba dedikována. Provedení, ohlášené na 15. 3. 1914, se pro „ochuravění skladatele“ však neuskutečnilo...

musím dále (do V. Mezeříčí) a ježto bych rád Vám odevzdal konec svého překladu, prosím Vás o laskavou zprávu, zda bych Vás mohl obtěžovati mezi 4—6 hod. odp. 5. dubna.

Hodláte-li býti přítomen provedení svých „70.000“ v Praze,⁴ snad bych mohl obtěžovati Vás tam, ježto sám chci na koncert jíti, dostanu-li lístek...

Signatura: JA A 417

4.

Antonín Váňa Leoši Janáčkovi 2. 7. 1914:

Velevážený p. řediteli!

Dovolte, abych vyslovil Vám své nejuprímnější blahopřání k 60. narozeninám!⁵ Kéž se těšíte po mnohá ještě léta stálému zdraví, hlavně však kéž Vaši uměleckou činnost provází úspěch a kéž dostane se Vám konečně aspoň teď uznání a vděčnosti za onu neúpornou práci, již jste věnoval na poli uměleckém celý svůj život! Snad odhodí konečně náš kritický a hudebně-vědecký sbor v Praze⁶ smyšlenky reakcionářství a separatismu a přesvědčí se, že jste dnes snad jediný v našem světě hudebním, který jde neochvějně za svým ideálem: uměleckou pravdou. Kéž můžete s uspokojením pozorovati, jak Vaše jméno nesou do světa nejen mohutné Vaše sbory, nýbrž i jak ctí Vás svět víc a více co dramatika, jemuž nemáme dnes rovna, i jako theoretika!

Odpustíte mi snad, velevážený p. řediteli, těchto několik slov a přijmete je, neboť jsou upřímná! Raduji se z každého Vašeho úspěchu a lituji jen, že nemohu svými silami k němu přispěti. Protože bych však seznámil rád Příbram aspoň s některými Vašimi díly, prosím Vás opětovně o zapůjčení klavírního tria⁷ a houslové „Ballady“.⁸ Psal jsem svému příteli Ph. C. Kunderovi známému Vám snad již z provedení Kvapilových věcí, aby Vás požádal o obě tato díla. Houslový part se dostane též do spolehlivých rukou odborníkových a doufám, že dovolíte, abych cellový part obstaral já. Aby však se docílilo souhry, rád bych měl trio i Balladu ještě před prázdninami. Rovněž Vás prosím, abyste mi vydal na prázdniny překlad harmonie; přes prázdniny jej přepíši a některé výrazy nahradím správnějšími...

Signatura: JA A 3810

⁴ A. Váňa má na mysli první provedení Janáčkova sboru 70.000 na text P. Bezruč. Sbor provedlo v Praze podle dobových svědectví vynikajícím způsobem 4. 4. 1914 Pěvecké sdružení pražských učitelů za řízení F. Spilky.

⁵ Nadšený tón dopisu O. Váni k Janáčkovým 60. narozeninám v mnohém dokresluje osobnost tohoto skromného a obětavého ctitele Janáčkova díla, který již tehdy nezištně pracoval pro uznání Janáčkova skladebného i teoretického díla, jehož poválečných úspěchů se nedožil...

⁶ *Hudebně-vědecký sbor v Praze* — A. Váňa míní trojici předních pražských muzikologů Z. Nejedlého, O. Zicha a tehdy i V. Helferta...

⁷ *Klavírní trio* — jedná se o Janáčkovu zatím jen v torzech známou skladbu, jež se stala podkladem pozdějšího 1. smyčcového kvartetu z podnětu Tolstého Kreutzerovy sonáty (1923).

⁸ *Houslová „Ballada“* — Janáčkův přechodný název pro později přepracovanou houslovou sonátu (1913—1921).

5.

Antonín Váňa Leoši Janáčkovi 2. 9. 1914:

Velevážený pane řediteli!

Svůj exemplář Vaši „Úplné harmonie“ jsem půjčil koll. Kyselkovi;⁹ tomu však nebyla dodána zavazadla následkem mobilisace tak, že mi ho nemůže vrátiti. Ježto k opravě překladu často potřebuji originálu, prosil bych Vás, velevážený p. řediteli, o exemplář. Dovolil-li byste, vlepoval bych notové příklady tak, že by po prázdninách byl překlad hotov k tisku...
Signatura: JA A 426

6.

*Dr. Rudolf Felber*¹⁰ Leoši Janáčkovi (nedatováno, zřejmě z roku 1920)
Verehrter Herr Direktor!

Für Ihre liebenswürdige Sendung, die ich soeben bei meiner Rückkehr aus Wien vorfand, herzl. Dank! Ich habe die Harmonie flüchtig angeschaut, sie scheint sehr interessant zu sein, doch für mich als Deutschen schwer geschrieben. Könnten Sie nicht vielleicht veranlassen, daß mir die Univ. Edit. die Übersetzung der allen Ausg. teilweise überläßt? Bis ich etwas Zeit habe, werde ich sie genau ansehen u. sende dann vielleicht eine Besprechung an den Brünner Tagesboten ein. Haben Sie seinerzeit meinen eingesandten Aufsatz erhalten? Im Dezember mache ich in Wien ein Konzert über das slowakische Volkslied.

Mit dem Ausdrücke vorzüglichster Hochachtung

Ihr sehr ergebener
Dr. Rudolf Felber

Signatura: JA A 4570

7.

Leoš Janáček Universální edici 28. 6. 1920:
(Hochgeehrter Herr Direktor!)

... Ich komme auf meine Theorie der Harmonielehre zurück. Es erscheint

⁹ ...koll. *Kyselkovi* – Bohumil *Kyselka* (1890–1915), český hudební spisovatel a skladatel, syn blízké Janáčkovy spolupracovnice – sběratelky lidových písní Františky Kyselkové. Po maturitě na starobrněnském gymnáziu studoval na KU v Praze, kde též navštěvoval přednášky Z. Nejedlého. V Brně se hudebně vzdělal u R. Reissiga a na Janáčkově varhanické škole (2 roky), v Praze pokračoval ve studiu skladby u V. Nováka, studoval klavír u K. Hoffmeistera a zpěv u M. Langové. Publikoval v letech 1912–14 v *Hudební revui*. *Srovnaj Československý hudební slovník osob a institucí I, A–L*, redaktoři G. Černušák, B. Štědrůn a Z. Nováček, Praha 1963, s. 804.

¹⁰ Hodonínský skladatel a hudební spisovatel dr. *Rudolf Felber* (1891–?) vystudoval po maturitě v rodišti na vídeňské univerzitě a hudebně se během studií vzdělal u K. Weigla a J. B. Foerstra. Popularizoval v německé jazykové oblasti moravskou píseň, vydal *Slowakische Volkslieder* (1. sešit 1922 v Zürichu, 2. sešit 1928 v Mnichově), *Mährische und tschechische Volkslieder* (Berlín 1927) a *Slowakische Tänze* (Mainz 1925). Měl dobré kontakty s nakladatelstvím Universal Edition, a proto byl vyhlédnut pro revizi chystaného německého překladu Janáčkovy *Úplné nauky o harmonii*. Viz *Pazdírkův hudební slovník naučný II*, část osobní, svazek první A–K, redaktoři G. Černušák a V. Helfert, Brno 1937, s. 252.

jetzt die 2-te, eigentlich die 3-te Auflage.¹¹ Die 1-te wurde auf Empfehlung Dr. Hostinský gedruckt. Ich glaube, daß ich da höher stehe als Schönberg. Übersetzt ist sie; nur müßte jemand die Übersetzung durchsehen und sie „deutscher“ machen.

'An diese Arbeit lege ich einen großen Wert. Aus Prag werde ich Sie also berichten.

In aller Achtung

Leoš Janáček

Signatura: JA B 1940

8.

Universální edice Leoši Janáčkovi 30. 6. 1920:

(Hochgeehrter Meister!)

... Ihre „Harmonielehre“ interessiert mich sehr und ich bitte Sie mir die deutsche Übersetzung einzusenden, damit ich mir über das Buch einen Begriff machen kann.

Mit verbindlichsten Empfehlungen

Ihr in warmer Hochschätzung ergebener

Hertzka

Signatur: JA D 921

9.

Leoš Janáček *Universální edici* 12. 7. 1920:

Hochgeehrter Herr Direktor!

... Die neue Auflage meiner Theorie wird Ende dieses Monats fertig; ich werde Ihnen ein Exemplar mit der Übersetzung dann einschicken. Heute fahre ich nach Luhačovice und werde dort 3 Wochen bleiben...

Mit aller Achtung ergebener

Leoš Janáček

Signatura: JA B 1941

10.

Leoš Janáček *Universální edici* 14. 9. 1920:

Hochgeehrter Herr Direktor!

Gleichzeitig übersende ich Ihnen 1 Ex. der IIten Auflage meines theor. Werkes.

Beiliegend ist die Übersetzung des Buches der Iten Auflage. Damit leicht aufzufinden sind diejenigen Stellen um die die 2te Auflage sich von der ersten unterscheidet, lege ich noch das Buch, aus dem die 2te Auflage gedruckt wurde, bei. Dr. phil. Rudolf Felber, Componist und Musikschriststeller (der Zeit in Hodonin-Göding, Mähren), ist der böhmischen Spra-

¹¹ ... *Es erscheint jetzt die 2-te, eigentlich die 3-te Auflage*... Janáček miní rozšířené a doplněné vydání své knihy *Úplná nauka o harmonii* (A. Píša Brno 1920). Schönbergovu *Harmonielehre* Janáček podrobně studoval z 1. vydání (Arnold Schönberg: *Harmonielehre*. Leipzig-Wien 1911, *Universální edice*). O jeho vztahu ke knize i k jejímu autorovi pojednává studie M. Štědróně *Janáček a Schönberg*, in: *Časopis Moravského muzea – Acta Musei Moraviae*, XLIX 1964, s. 237–258. Poprvé na tento zajímavý vztah upozornil J. Vysloužil ve studii *Leoš Janáček a naše doba*, in: *Hudební rozhledy* XI -- 1958, s. 731 nn.

che so weit mächtig, daß es ihm nicht schwer fallen würde ein musikwissenschaftliches Werk zu übersetzen. Voriges Jahr nahm ich mir die Arbeit und las alle Werke, seit Reicha-Paris bis auf Schönberg, über Harmonielehre durch.

Ich glaube, daß mein Weg der richtige ist. Ich fand ihn begründet auch durch W. Wundt physiol. Psychologie. Es würde mich freuen, wenn Ihr Sachverständiger mir auch Recht geben würde. Wie gesagt, ist die deutsche Übersetzung der 1ten Auflage holprig; doch als ein Wegweiser meiner Gedanken kann sie doch dienen.

In aller Achtung

Ergebener
Leoš Janáček

Signatur: JA B 1943

11.

Universální edice Leoši Janáčkovi 24. 9. 1920:

Sehr geehrter Herr Direktor!

Im Besitze Ihrer Zuschrift vom 14. ds. Mts. bestätigen wir dankend den Erhalt Ihres, uns gesandten theoretischen Werkes. Nachdem Herr Direktor Hertzka zurzeit in Amerika weilt, von wo er erst Mitte November zurückkommen wird, müssen wir Sie bitten, sich mit der endgültigen Erledigung dieser Angelegenheit bis nach seiner Rückkehr zu gedulden.

Wir empfehlen uns
hochachtungsvoll

[podpis nečitelný]

Signatura: JA B 1076

12.

Universální edice Leoši Janáčkovi 29. 12. 1920:

Sehr geehrter Herr Direktor!

Die kolossalen technischen Schwierigkeiten, sowie die enormen Rückstände, die wir noch aufzuarbeiten haben, machen es uns leider vollständig unmöglich Ihre Harmonielehre in Verlag zu nehmen; vielleicht würde uns dies zu einem späteren Zeitpunkt möglich sein.

Wir bitten um gefäll. Mitteilung, ob wir Ihnen das Manuskript zurücksenden sollen.

Ihrer gesch. Nachricht entgegengehend zweichen wir

hochachtungsvoll
Hertzka

Signatura: JA D 953

JANÁČEKS VOLLSTÄNDIGE HARMONIELEHRE IN DER UNIVERSAL EDITION WIEN (1914—1920)

Seine originellen theoretischen Erkenntnisse konzentrierte Leoš Janáček in der Schrift *O skladebě souzvukův a jejich spojův* (Über die Zusammenstellung von Mehrklängen und ihre Verbindungen, Praha 1897, F. Urbánek) und in zwei Auflagen des Buches *Úplná nauka o harmonii* (Vollständige Harmonielehre, Brno 1911—12, A. Píša, 21920 daselbst). In der Zeitspanne 1914—1920 bemühte sich Janáček

seine Vollständige Harmonielehre deutsch im Verlag Universal Edition herauszugeben. Die erste deutsche Übersetzung des Buches hat Antonín Váňa, ein großer Bewunderer Janáčeks, verschafft. Während der Verhandlungen mit der Universal Edition hat sich die Notwendigkeit einer sprachlichen Revision des Werkes herausgestellt, mit der nach dem Vorschlag des Verlags Dr. Rudolf Felber, Musikschriftsteller und Komponist aus Hodonín, beauftragt werden sollte. Die Korrespondenz L. Janáčeks mit der Universal Edition (Direktor Emil Hertzka) wird hier nur in einer thematischen Auswahl veröffentlicht. Die das Werk betreffenden Partien werden 12 verschiedene Briefen entnommen, bei denen wir auch die Signatur des Janáček-Archivs (Musikabteilung des Mährischen Museums Brno, wo die Briefe erhalten sind) angeben. Da die Briefe 6–12 im Original deutsch geschrieben sind, machen wir hier in aller Kürze auf den Inhalt der tschechische geschriebenen Briefe 1–5 aufmerksam. Im Brief Nr. 1 sagt der Komponist J. B. Foerster Janáček zu, daß er seine Vollständige Harmonielehre dem Direktor der Universal Edition (E. Hertzka) empfehlen wird. Brief Nr. 2 enthält die an Janáček adressierte Mitteilung A. Váňas, daß die Übersetzung der Vollständigen Harmonielehre bald vollendet wird. Im Brief Nr. 3 teilt A. Váňa dem Komponisten Janáček mit, daß er ihm bald den Überrest der deutschen Übersetzung liefert. Brief Nr. 4 ist als Gratulation zum 60. Geburtstag aufgefaßt; außerdem möchte A. Váňa die Übersetzung der Vollständigen Harmonielehre wegen der Revision und künftigen Abschrift wieder von Janáček gewinnen. Im Brief Nr. 5 bittet A. Váňa Janáček um ein weiteres Exemplar der Vollständigen Harmonielehre (wegen der Notenbeispiele). Die übrige Korrespondenz, die thematisch mit der Edition des Janáček-Buches zusammenhängt, wird schon deutsch geführt. Man muß nur bedauern, daß diese Editionsabsicht am Anfang des 20. Jahrhunderts versagt hat, denn die deutsche Übersetzung des Werkes könnte zu einer wichtigen Ergänzung der damals sich eröfnenden Weltrezeption der Musik Janáčeks werden.

